

ÇERKES SORUNU HAKKINDA

TÜRK KAMUOYU VE TBMM'NE SUNU

-II-

İstanbul;15 Kasım 1923

Geçenlerde Türklüğün temiz ve büyük vicdanına, Çerkes sorunu hakkında ilk sunumuzu yükseltmek için bir mektupçuk yayınladık. Ruhumuzun içtenliğinden kopan o iniltiyi ıssız bir çöle mi haykırdık, ne yaptık bilmem. İki buçuk aylık bekleme bize onun karşılığı iniltiler dışında bir yanıt, bir iyileşme ve bir ilaç vermedi.

Vermedi ama biliyor musunuz ki, felaketlerin bir çoğu olan bu sorun nasıl acı verir bir görünüm kazanmış bulunuyor? Bir insanın tüyleri ürpermeden bunu düşünüp anlatabilmesi olanaklı değildir.

En feci yön: alnına haksız yere bir hıyanet damgasının bir marka gibi, vurulmuş bulunması ve ona el dokunduran, dil uzatan her kişinin de o hıyanetten pay almış sayılmasına ilişkin yaşayan kötü kanıdır. Halbuki hıyanet yoktur. Çerkes Türke hıyanet etmemiştir ve edemez. Bu onun erkek ruhuna sığmaz...

Bununla birlikte isteye isteye güçlendirilen kötü haber yaymadan doğma uğursuz bir hayal olan bu karanlık kanının eseri olacak sanırım ki herkes çekingen, Allahı anıyor. Abdülhamit Han döneminde “özgürlük” bu dönemde “saltanat” nasıl ürkütüyor idiyse “Çerkes” adından da öylece kaçınmak gereği duyuluyor. Bunun nedeni nedir? Doğrusu kestiremiyoruz...

Yine bu durumun acı bir sonucu olsa gerek; iki buçuk aydan beri sessizlikle boğulan ilk sunumuzun hedeflerinden biri olan Türk kamuoyunun aynası olan basın bile bunca gerçek yüzszler arasında bu derde ilaç olacak birkaç cümleyi esirgedi, sustu, o kadar sustu ki... Eğer sen ve ben gürültülerine verilen kışkırtma olmasa, karşılıklarına çıkan bu sorunun, büyüklüğü, ürkünçlüğü ve korkunçluğu önünde basın büyüklerinin dillerini yutmuş olduklarına karar vermek işten bile olmaz. İkinci hedef olan Büyük Millet Meclisi'nin birleşik öğeleri, saygıdeğer milletvekilleri de aynı tavrı takınmayı yeğlediler...

Fakat sıcak koltuklar içinde tatlı ve hülyalı geçen bu kayıtsız zamanların yanı sıra Ulukışla'dan Niğde, Kayseri, Sivas ve Van dolaylarına kadar bütün yol uğraklarında, yırtık çadırlar altında, yıkık ahırlar içinde Azrail'i bekleyen ondört köyün birkaç bin perişan kadın, çocuk, yaşlı, dul ve yetimi, aç, susuz, hasta, çıplak iyi edici bir söz, tek bir söz, suçsuzluklarını doğrulayan bir söz duymak için baştanbaşa kulak kesilmiş duruyorlar... Her günün batan güneşi ile birlikte ümitleri, kurtulma ümidine, kurtulmaları da karanlıklara dönüşüyor, çürüyor, yaşama istekleri gevşiyor... Bilir misiniz bu ne korkunç, ne acı bir işkence ve tükeniştir?

Sorarım; susan basın, siz bunları mimliyor musunuz? Ve yine sorarım; ulusun saygıdeğer milletvekilleri bu binlere varan suçsuzlar yönetime sizleri seçen ulusun çocuklarından değil mi?

Sonra, diğeri bir yanda henüz yerlerinde kalan, kaldırılmayan, dağıtılmayan otuz köyün birkaç bir mutsuzu daha var ki onlar da özellikle yapılan propagandaların etkisiyle bütün (Sh.6) taşınır mallarını, hayvanlarını bir bardak su değerine ellerinden çıkarmış, sıra bekleyerek yokluk çekiyorlar.

Bu ceza az bir şey midir; bunların günahı yalnız Çerkes kanı taşımak, suçu Çerkes kültürü ile yetişmiş olmak mıdır? Eğer öyle ise bu suçların işlenmesinde o zavallıların yaptıkları, yapmadıkları nedir? Bu istem dışı günahın onlar istemli günahkarları mıdır?. Yoksa sizler, ey basın ve ey saygıdeğer milletvekilleri, sizler de onun için mi susuyor, dudak büküyor, omuz silkiyorsunuz?

Ne kadar yazık... Biz böyle dibi bulunmayan büyülmüş bir kuyuya atılmış bir taş parçasının, çıkaracağı sesi bekleyen çocuklar gibi, yeni günlerin hayırlı güneşinden sağlık ve ilaç bekler, yardım umar, fakat hayalimizden başka bir ses duymazken, diğeri tarafta çoluğuyla çocuğuyla, ana-babası, aileleriyle bir kuşak yok oluyor.

Gelip çatan kışın bütün sertliğine, her anlamı ile çıplak bir durumda karşı bulunan, acı bir son bekleyen, binlerce çaresiz... Bütün kabahati, suç ve günahı "Çerkes" adını taşımak olan binlerce suçsuz Allah'ın göğü altında, gündüzlerin güneşi, gecelerin ayazıyla dertleşe, dertleşe ölüm yolculuğu yapıyor, ölüme kucak açıyor.

O sunumuzun böyle eylem olarak olduğu gibi, sözle de yanıtız kalmış olmasına karşın büsbütün etkisiz olmadığını gösteren belirtileri görmüyor değiliz. Zaten o hareketimizle biz, boş bir evin kapısını çalmadığımızı kesinlikle inanıyoruz. Resmi ağızların sözlerine güvenmemize karşın, bu inancımızı yaşatmak için atılacak kesin geri adımları bekliyoruz.

Bu gözlemci düşünce bize burada geçen kez "miş"lerin ardında gizlendikleri perdeyi bir derece daha açarak, olgulara yakından dokunmak, olayların üzerinde bir giz gibi duran bilinmez zamanların bulutlarını, olabildiğince eritmek zorunluluğunu veriyor. Ve biz Çerkesin Türke isteyerek ihanet etmediğini gösterecek ışığın ortaya çıkmasını şiddetle özendiriyoruz. Biz de ona uymaktan içten bir hoşnutluk duyuyoruz.

Gerçi sunumuz halk arasında ve yönetiminde derin bir suskunluk ve kayıtsızlık içinde kendi inlemelerinden başka, sağaltıcı bir yanıt ile karşılaşmadı. Ama aynı zamanda duyan ve uygulanan Türklük vicdanı da onun içtenliğine (Sh.8) yabancı kalmadı. Bu bizim için bir avuntudur. Bize bu avunmayı veren; birçok yönlerden özellikle uyandırabildiğimiz düşüncelerdir, Türk vicdanının yeterli tercümanları saydığımız bu düşünceleri özetlemek gerekirse, kendiliğinden şu yazı doğar;

"Türkiye'de bir Çerkes sorunu yoktur ve olamaz. Türk için Çerkesin yok edilmesini söz konusu yapmak saçmadır. Bundan dolayı göçürme ve öldürme de düşünülemez. Çünkü Türk şimdiye kadar Çerkesi kendisinden ayrı bir şey saymamıştır.

"Ancak savaş durumunun ve belki biraz da siyasal ve sosyal bilinmezlerin gereksinme gösterdiği, geçici bir özel durum ortaya çıkmış ve bunun gereği olarak bazı köylerin yerleri değiştirilmiş olabilir. Bu genele yönelik sayılmamalıdır. Olağanüstü durumların, olağanüstü uygulamaları olup geçici şeylerdir".

Böylece özetleyebildiğimiz dost düşüncelerin içtenliğinden kuşku duymuyoruz. Kuşku duymayı günah sayıyoruz. Şu var ki yapılan uygulamanın değer ve önemini, kapsamını,

ilgilerini... Bu “siyasal ve sosyal nedenler”in öncesi ve sonrasını derinlemesine incelediğimizden kuşkuyla doğru diyoruz. Üzülerek belirtmek gerekir ki olaylar da bizimle birlikte oluyor. Çünkü bu işte bir şeytan parmağının içleri göze batmaktan geri kalmıyor.

Bu dakikada bizim de dostlarımız gibi olumsuzlama ve yadsımayı gerçekten istediğimiz “Çerkes Sorunu” gerçek ve acı bir şekilde var bulunuyor. İsterseniz siz bütün gücünüzle “böyle bir şey yoktur” diye bağırınız. Olaylar onu sonsuza kadar bırakmaya ve sürdürmeye istekli görünüyor. Ortada kaybolan şey sorun değil sorunun iç yüzüdür. Geçenlerde onur verici bir görüşme yaptığımız çok değerli, aydın ve saygın bir milletvekilinin düşünceleri bunu bir dereceye kadar aydınlatıyordu.

Buyuruyorlardı ki; “Çerkes sorunu yoktur. Çerkeslerin yok edilmesi ne hükümetçe ne de meclisçe düşünülmemiştir. Yalnız hızlı bir asimilasyonun gerektirdiği Türk yoğunluğunu sağlamak için bir bölme ve paylaşırma işi vardır. Yapılan şey bundan ibarettir. Bu da doğaldır. Hatta şimdiye kadar buldukları yerlerde asıl öğeden daha yoğun kalmış yöreler varsa onlar da dağıtılacaktır. Bu uygulama sırasında hiç kimsenin en küçük bir zarara uğramaması, yalnız bir eksikliği giderme yolculuğu yapar gibi bir köyden diğerine taşınması ilkesi izlenecektir. Eğer zulümden söz ediliyorsa, buna engel olmak için dağıtma, yönlendirme ve yerleştirme görevlilerini Çerkesler arasından seçmek ve atamak çok olanaklıdır.”

Biz bu yaklaşımı enine boyuna düşündük. Bir yol gösterici gibi ileri sürülen bu düşünceyi açıklayacak iki yol dışında bir yerde ışık görmedik. Görüşümüze göre bu iki yol da yol gösterici ve ilke sayılacak bir asıl düşünceye temel olacak kadar sağlam değildir.

Bulduğumuz yollar şunlardır:

- 1- Çerkeslere inanmamak ve güvenememek, onların ilk fırsatta ayaklanma ve devrim ile ya bir özerklik ya da bağımsızlık isteyeceklerine inanmış olmak.
- 2- Maddi ve manevi örgütlenme ve varlık akımından Türkleri Çerkeslerden aşağı bir düzeyde dolayısıyla onlarca sömürüleceğini kesin saymak.

Günümüz ortamında bunları burada tartışmak istemiyoruz. Yalnız birinci sunumuzda olduğu gibi şuracıkta da sunmak isteriz ki; eğerlerinden, yurtlarından söküp ülkenin güvenliğini tehlikeye atan çıplak serserilere dönüştürmektense kapı dışarı etmek, geldikleri yere, yani eski yurtlarına kovmak daha iyidir. Böylece Türklük ve Türkiyelilik kendine bela olacağını sandığını bir öğeden, fitne ve fesadın kaynağı sandığı bir öğeden, fitre ve fesadın kaynağı sandığı bir soydan kurtulmuş olacağı gibi, altmış yıldır özlem çeken güzel Kafkas’ın ıssız ocaklarının yeniden tütmesine de yardım edilmiş olur. Bu tarihin de suçlayamayacağı bir hareket ve belki insancıl bir hizmet olur.

Ve yine eğer Çerkesler Türklerden üstün bir düşünce ve ekonomi düzeyinde ise eşitliği, Çerkeslerin elindekini almakla değil, Türkleri onların düzeyine çıkaracak çağdaş önlemleri düşünerek sağlamak daha sonuç verici ve akılcı değil midir?

Fakat bize öyle geliyor ki bunu böyle düşünmek ve yapmak bu ülkenin Türk ülkesi, bu ulusun Türk ulusu buradaki çoğunluğun Türk çoğunluğu, buradaki kültürün Türk kültürü olduğundan kuşku duymakla eşittir. Hatta ta kendisidir. Böyle bir kuşku varsa uygulamaya Türk olmayan, ancak Türkün görgülü ve vefalı bir aile akrabası olan bir öğenin yararlı kurumlarını yıkmakla değil, belki o kuşku duyulan şeylerin gerçek serumlarını akılcı ve insancıl yollarla aşılama

başlamak gerekir. Yararlı azınlıkların Türkleşmesini önceki sunumuzda da özet olarak açıkladığımız gibi, çağdaş ve bilimsel örgütler yavaş yavaş sonuca ulaştırır. Bu yavaş yavaş”tan ülke de ulus da yarar görür, zarar görmez. Eldeki “çabuk, çabuk” siyasetin ise zarardan başka sonucu yoktur. Şimdiye kadar hiçbir yerde yararlanılamamıştır da.

Bu düşünceler bize yol gösterdiğinden hükümet ve millet meclisinin içtenliğinden iyi niyetinden de kuşku duymuyoruz. Yukarıdaki aşırı düşünceleri küçük grupçukların henüz belirginleşmemiş görüşleri sayıyoruz... Çok üzülmür ki: hükümetin, salt zorunlu bir etkenle belayı uzaklaştırmak için hazırlığını sanmak istediğimiz, 2 Mayıs 923 kararname uygulaması bu aşırı düşüncelerin belirgin olmayan etkileriyle bir faciaya dönmekten kurtulamamıştır.

Buna tanık Gönen ve Manyas’a bağlı yörelerde, yetkiyi kötüye kullanma olarak nitelebilecek bir genişlik ve özellikteki uygulamalardır. Bugün oralarda, yalnız Çerkeslerin olmak üzere, hem de Türklerle karışık olanların yalnız Çerkeslerin seçildiği on dört köyün yerinde yeller esiyor, dünün şen cıvıltılarla şenlenen yuvalarında bugün kuzgunlar ötüyor... o köylerin sahipleri olan binlerce erkek ruhlu ve vefalı Çerkesler, imanı bütün olan bu Müslümanlar ise çoluğuyla, çocuğuyla, hastasıyla, aileleriyle yaşlısıyla Anadolu’nun adsız ovalarında yoksunluğun en derin bir köşesinde insanlığın kabul edemeyeceği bir bayağılık içinde sürünüyorlar.

Mademki bir Çerkes sorunu yoktur, ya bu mutsuzlukların anlamı nedir, çayırlarda tırnaklarıyla ot kökü çıkarıp karınlarını doyuran bu yoksulların suçu neydi? Ne günah işlemişlerdi? Bunları gerçekten bilene rastlamadık.

Yalnız bir şey öğrendik; o da resmi ağızlardan yarı belirsiz olarak sızan kanıt ve ipuçlarıdır. Bunlara göre Çerkesler, en çok da bu on dört köyün, on dört türlü mutsuz olan insanları Yunanistan’da kurulan “Anadolu İhtilali Cemiyeti Osmaniyesi” ile ilgilenmekten sanıktırlar.

Bu doyurucu bir yanıt değildir. Gerçeğin kendisi olmaktan çok gerçek güneşinin önüne açılan hak örtücü bir buluttur. Bu bulut geçtiğinde ancak hak doğabilecektir. Ne çare ki o zaman doğacak hak öksüz ve yetim olacaktır. Çünkü o zamana kadar bu haklıların kemikleri bile kalmamış bulunacak, ah çeke, çeke hep toprak olmuş olacaklar...

Çok iyi biliyor ve iddia ediyoruz ki: Artık bir daha dirilmesi olanağı bile kalmayan “Anadolu İhtilâl-i Cemiyeti Osmaniyesi” Türklüğün olmadığı kadar, hatta ondan çok daha fazla Çerkeslerin de zararlıydı. Buna Çerkesler genel olarak katılmamışlardı ve katılamazlardı. Çünkü onlar her önlerine çıkanın ardından gidecek kadar kör, sağır ve düşüncesiz değillerdi. İyiyi kötüden ayırma yetenekleri, akla kararı seçemeyecek kadar az değildi. O yalnız, kuyruk acısı ile kıvranan üç beş kişinin Yunanlılık çıkarına kendi öçlerini almak için atıldığı maceraperestlikten başka bir şey değildi. Onun adına Anadolu’ya yayılan bir avuçluk ölüme susamış serseri var idiyse, bunların ancak az bir bölümü Çerkeşti. Geri kalanı Çerkes olmayandı, Türk ve Yörüktü.

Sorun biraz derinleştirilince bu gerçek kendiliğinden görünüyor, açığa çıkıyordu. Şöyle ki Lozan Konferansı’nın çok gergin bir dönemiydi. Yeşil masalar kızıl bir renk almak yatkinliği göstermeye başlamıştı. O sıralarda gazeteler Yunan adalarından ve kıyılarından kopan çeteci fırtınalarının Anadolu kıyılarına çarpıp parçalandığını kesintisiz gösteriyorlardı. İşte

Çerkeslerin son felâketine ilk başlangıç bu olaydan doğuyordu. Resmiyete göre göçürmeye neden olan yalnız bu çeteler ve siyasal eşkıya idi.

Biz, resmiyetin gösterdiği bu gerekçeyi ele aldık, derinlemesine inceledik. Ulaştığımız sonuç yalnız Çerkeslerden 14 köyün dağıtılmasına bu sorunun (çeteler sorunu) temel bir neden oluşturamayacağını ortaya koydu- Yaptığımız özel araştırma ile ulaşılabildiğimiz bilgileri, düşüncelerimizi güçlendirmesi için aşağıda yazıyoruz :

Yunanlıların Anadolu'dan kovulmasından barışın imzalanmasına kadar geçen sürede Yunanistan'dan Türkiye'ye diğer bir deyişle Biga, Manyas ve Gönen dolaylarına yalnız üç siyasal çete girmişti :

1— Mülazım-ı evvel Mehmet Ali Çetesi

2— Kel Aziz Çetesi

3— Kanlı Mustafa Çetesi

Bu üç çeteden ilki Manyas, ikincisi Gönen üçüncüsü de Biga' yöresine görevlendirilmişti, sanılmaktadır. Çeteleri oluşturan kişilerin kökenleri bu sanıyı yargı düzeyine çıkaracak güçtedir.

Bununla birlikte ilki dışında kalanlara ilişkin açık ve ayrıntılı bilgi yoktur. Ya da daha alçak gönüllü bir anlatım ile biz elde edemedik. Duruma göre yargıya varılabilir ki bunların ortaya çıkışındaki hız ve şiddete eklenen, eşkıyanın çoğunluğunun' yabancı illerden olması, kişilerin halk tarafından tanınmasını olanak dışı bırakmıştı. O düzeylerde ki ikinci çeteden, aşağıda görüleceği gibi yalnız çete başı tanınabilmiş, başka kimse tanınmamış bilinmemişti. Hatta bu ünlü serseri Gönen'e geldiğinde birlikte bulunan 9 kadar serseriden hiç birinin Çerkes olmadığı da güçlü bir şekilde ileri sürülmektedir. Ve bunun doğruluğu kesindir. Buna karşın biz bu çetede elebaşından başka adları bilinmeyen üç Çerkes'in daha bulunduğunu ileri sürenlerin yaydığı haberleri doğru saymakta korku göremiyoruz-

Üçüncü çete ise ilk adımında Ölümle kucaklaşmış, bir hafta bile yaşamamıştı. Bu çetede bulunan Çerkesler de dört, beşi geçmiyordu...

Birinci Çete :

922 yılı kasım ayında Ayvalık dolaylarında sınırı geçmiş... Sayısı 25 ile 30 kişi (söylenti bunu 50 kişiye kadar çıkarıyor) İki kola ayrılmış 7 ile 9 kişilik bir kol Yörük İsmail Efe, bir söylentiye göre de Çallı Kadir Efe adında birinin emri altında tamir dolaylarına... diğerleri de Manyas dolaylarına doğru doğrulmuşlardı...

Çetenin asıl komutanı Mehmet Ali, Balkan Savaşına ilk yetiştirilen ihtiyat subaylarından iken sonradan jandarmaya geçmiş, 919 silah, bırakışması sonlamda Manyas dolaylarında, eşkıya kovalamaya görevlendirilmiş1 bir Türk genci.

Bu çete bütünü oluşturan, Manyas kolu ile, İzmir kolu henüz ayrılmadan, Dikili'de ilk çarpışmayı yapıyor. Ve çete başı Mehmet Ali yaralı olarak ele geçiyor. Bunun üzerine yönetimden yoksun kalan başıbozukları örgütlemek görevi Mürüvvetler köyü halkından Takığ Şevket'e geçiyor.

Özellikle derinlemesine inceledik: Bu 25 (veya 50) kişiden yalnız 6'sının Çerkes geri kalanın da Çerkes olmayan, Türkmen ve Yörük olduklarını öğrendik. Altı Çerkes'in 4 ü Manyas kolunda, ikisi İzmir kolunda... Üçü Manyaslı, biri İzmitli, ikisi İzmirli'

Kısa bir sürede iş göremeyecek bir duruma düşen bu çetenin en son ele geçirilen kişisi Takığ Şevket olmuş. 7 Haziran 1923 te ölü olarak ele geçirilmiş. Halk tarafından Şevket'i saklamış olmakla en çok suçlananlar;'bir teyzesi ile Çerkes olmayan bir eniştesidir. İlki on yıla mahkum edilmiş, ikincisi beraat etmiştir...

Bunların kasımdan hazirana kadar bir şey yapabildiklerini düşünmek o yöre köylülerini suçlamak, demektir. Çerkes halkı öyle sanıldığı, sayıldığı gibi bu adamları korumuş değildi. Nasıl ki bu oyuna gelmiş Çerkes de çeşitli tarihlerde hemen tüm yöre Çerkesleri tarafından olan İhbarlar üzerine sürekli sıkıştırılmış, aç, çıplak kalmaya en sonunda boyun eğmeye zorlanmışlardı, İkinci Çete :

923 Nisanın 23 üncü Pazartesi günü Bayramiç dolaylarında Dalyan iskelesinden. Türk topraklarına ayak basmış... Kel Aziz adında eski bir haydudun emrinde olan bu çetenin sayısı 19 kişi (söylenti bunu 30 a tamamlıyor) içlerinden ikisi Müslüman olmayan, üçü (bir olasılık) Çerkes, geri kalanı. Bursa ve İzmir dolaylarından...

Bu çetede ki, çete başı ile birlikte, dört Çerkesin hemen üçü o kıyıların ve o illerin çocuklarından değil... Araştırma bunların daha yukarı ve içeri sancaklara (idari bölümlerde il ilçe arası bir birim) bağlı oldukları olasılığı gösteriyor. Bu nedenle halk onları tanıyamamış bulunuyor.

Bu durumda onların tanımadıkları ve tanınmadıkları dağlarda, bilmedikleri köyler arasında bir iş görebilmeleri düşünülemezdi. Nasıl ki ilk adımda hemen hepsi, örümcek ağına düşen, sersem sinekler gibi, kıyı koruma birliklerinin ortasına düşmüş, ülke ayaklandırmak yerine canlarını cehenneme doğru ayaklandıracak ölüme yuvarlanmışlar... İçlerinden kaçıp çevreye sığınabilenler de birer birer yakalanmışlar, hiçbir taraftan korunmamışlardı.

Üçüncü Çete:

Anzavur'un oğlu Kadri'nin birkaç arkadaşıyla güçlendirdiği ünlü Bigalı Kanlı Mustafa çetesi idi. Bu da 923 Mayısının sonlarına doğru Çanakkale'deki İngiliz işgal bölgelerinden yararlanarak sınırı geçmiş... Fakat devrime değil ölüme karışmış olduğunu sonradan anlamıştı. Bunları da Türk topraklarına yeniden çeken şey, iş, devrim yoluyla ecel olmuştu. Daha Biga'ya girmeden yaptıkları bir çarpışmada perişan edilmişler, Kadri ve bazı arkadaşları, kimi ölü, kimi yaralı olarak ele geçirilmişler.

Bu çete de Çerkes ve Türk karışık... Kanlı Mustafa'nın yordakçıları çetenin ana direğini oluşturuyormuş. Ve bunlar bütünüyle Çerkes olmayan Türkmen, Yörük vb. diye gösteriliyorlar.

Karışık olarak toplamları 25 kişi (söylentiye göre bu da 70 kadar sayılıyorsa da ilk adımda dağıtıldıkları için hiçbir iş görmeyi başaramamış, kötülüklerini uygulamaya koyamamışlardı. Bu çetede ki Çerkeslerin ikisi Bigalı biri Manyaslı imiş.

Bu son iki çetenin özellikle Kel Aziz çetesinin soruşturmasında elde olunan basılı bildirimler ve diğer bölgeler bir ayaklanma düzeni hazırlandığına ve bu örgütün Anadolu hükümeti

aleyhine, Yunanistan'da bir merkezden yönetildiğine kesinlikle kuşku bırakmayacak bir özellik imiş.

Üç çetede toplam sayıları 70 ile 150'yi geçmeyen bu serserilerin toplamları kimilerince en çok 170'e çıkarılmaktadır. Her iki durumda da Çerkes olanları sayısı için 15 ten çok bir rakam verilemiyor.

Ancak 14 ile 15 i gösteren bu Çerkes toplamının yanlış olması olasılığı çok azdır. Bununla birlikte buna yedek olarak beş altı daha ekleyebiliriz. Bu durumda bile genel toplam olarak gösterilen 70 ile 170'in yanında ortalama olarak ancak onda bir oranını verir ki diğer onda dokuzun kim ve ne oldukları gerçekten çok yerinde bir soru ve merak konusudur.

Bu üç çete arasında en büyük direnmeyi yalnız ilk çetenin dağılan üyeleri göstermişler, diğerleri ilk adımlarında başlarını sarsılmaz bir kayaya çarptıklarını öğrenmişlerdi. Öyleyse istedikleri, amaçları, dilekleri de henüz doğmadan boğulmuş demektir.

Bununla birlikte göçürülmeye neden sayılarak, en kötü rolü oynayan da ikinci çete olmuştu. Bunun hatta bundan sonrakinin de birkaç solukluk ömürle Anadolu'ya girmiş olması Çerkesler için hiç de önemli sonuç doğurmadı. Kötü sonuca yön değiştiremedi. Durumun akışı denen ilgisiz derviş yine bildiğini okudu. Birçok çabalarına, vefalılıklarına karşın Çerkes köyleri dağıtıldı. Hem de bu satırları yazdığımız günden beş on gün önce, Soygunculuğun Önlenmesi Yasası'nın Millet Meclisinde incelenip, tartışıldığı sırada eski bakanlar kurulu başkanı beyefendinin boyun eğmiş milletvekillerini susturan yanıtlarına aykırı olarak genellikle dağıtıldı.

Eski bakanlar kurulunun, eski başkanı o gün savunma amacıyla şöyle buyuruyorlardı:

“Efendiler, soygunculara yataklık edenlerin içeriye gönderilmesi demek hiçbir zaman genel bir göçürme değildir. Bu gibilerin sayısı çok sınırlıdır. Bu maddeye dokunmayınız...”

Madde yerinde bırakıldı, yasa onaylandı. Ama sınırlarına nelerin girebileceğini, düşünülmemiş genel deyiminin ne kadar elastiki bir anlamı olduğunu Çerkes köyleri duyurup duruyor. Bir de zaten yasa, henüz kararname iken yapacağını yapmış onsan sonra milletvekillerinin önüne çıkmıştı.

Mantıklı düşünmek gerekirse soyguncuları, özellikle 14 köyün perişanlığına, aşırı üzüntüsüne neden olan siyasal soyguncuları koruyan bir köyün değil bir kişinin bile varlığını ileri sürmeye olanak kalmaz. Biliniyor ki; köylü soyguncuyu seve, seve isteye, isteye saklamaz. Onları “kötülerle buluşmayayım” diye besler. Hükümetin güvenlik güçlerinin yetersiz kalmadığı yöre ve yerlerde halk ne ulusalcılık ne de dincilik güder. Yalnız çıkarının, huzurunun, refahının yolunu izler ve sürekli olarak hükümetle birlikte olur. Çünkü soyguncu geçici bir serseridir, hükümet ise yerleşiktir. Yerleşiklikte ise refah vardır, huzur vardır, uğur vardır, kalıcılık vardır. Herkes bilir ki soyguncunun korunması, ancak güvenlik güçlerinin güçsüz düştüğünde, köylüyü savunma ve korumada yetersiz duruma düştüğünde istemeyerek seçilen zorunlu bir yoldur.

Son olayların tarihine bir göz gezdirelim, görürüz ki, o zaman hükümet, hükümet görevlileri çok güçlü idi. Yalnız değildi. Savaş tehlikesi jandarmayı ordu ile güçlendiriyordu. Özellikle, herkeste büyük ve örneği bulunmaz bir zaferin güçlendirdiği yüksek bir duygu da vardı. Dolayısıyla köylünün onuru gibi huzuru da güvencedeydi.

Ancak bu nedendir ki ihtilâlcî ağalar halk tarafından böyle kolayca birer, birer teslim edilmişler, ihbar olunmuşlar, oralarda barınamayacak bir duruma getirilmişlerdi. Biz o kaniya vardık ki bu çeteleri, yaşamlarının faizini verir gibi ekmek vererek besleyenler Çerkesler değildi. Türkler de değildi. Yalnız yaşamlarından, varları, yoklarının esenliğinden güvence duymayan zavallılardı. Henüz yerleştirilmemiş oymaklar da bu arada sayılabilirler. Bunların gelenek ve alışkanlıkları ilke ve yasaları hükümete karşı çıkmaktan ve hükümete karşı çıkışı, yok oluncaya kadar, sürdürmekten başka bir şey buyurmaz. Yeter ki bu gibi kimseler kendilerine katılmış olsunlar. Sonları güvencede olmasa bile bir ve belki bir çok yardımcı bulmuş olurlar. Bunlar ise dağ yollarındaki köyler özellikle çadırlarda oturanlardır ki tamamı Çerkes olmayan ögedirler.

Bir çetecinin bir köyde barınması o köyün bütününün bunu bildiği anlamına gelmez. Bu gibi şeyler gizli olup, iki üç kişinin bilgi sınırını geçmez. Saklanana bilen sayısının artması, çetecilik kurallarına ters düşen bir uygunsuzluktur. Çeteciler böyle birçoğları tarafından, duyulup tanındıkları köylerde barınamazlar. Çünkü söz konusu olan yaşamdır, başka bir şey değildir...

Aslında bu gibi örgütler köylerle değil, tek tek kişilerle oluşturulur, başarılıdır. Köylerin genelini kesinlikle haberi, kuşkusuz bile olmaz, ruhu duymaz. Onlar iç olgunlaştıktan sonra bir olup-bitti karşısında bırakılırlar. Sözü geçen olayda, hükümetin dikkatli hareketleri ile halktaki zafer duygusunun böyle bir şeye olanak tanımadığı kesindir.

Bu durumda ise köylerin dağıtılmasına etken olan şey diye; aşırı düşüncesizliğin ihtiyatın tahtında gizleyerek uygulattığı, özel düşüncesinden başka ortada bir şey kalmıyor. Görülüyor ki; Çerkesler uğradıkları cezayı hak edecek günahkârlar değillerdir. Eğer o soyguncuların bu yörelere yayılmış olması bu köylüler için bir suç idiyse, bütün bu yöredeki Çerkes olmayan köylerin, obaların, özellikle Çerkesle karışık olmasına karşın ayrı tutulan, hatta Çerkesler aleyhine bir suçlama silahı gibi kullanılmak için kışkırtılan köylerin de suç ortağı olmaları gerekmez miydi? Olagelen şeylerle bu durum karşılaştırılınca alanda yükselen sahneye “Çerkes Sorunu”ndan daha uygun bir ad bilmem bulunabilir mi?

Bunun tersini kabul etmek Çerkeslerin, bunca zamandır Türk için vefalı kalmış üstün bir ögenin, doğrudan doğruya, bağımsız olarak, bütünüyle ve kesin olarak suçlu olduklarını iddia etmeye eş olur ki; gerek olaylar, gerek kişiler, gerekse olayların kahramanlarının etnik yapısı bu iddia ile çatışıp duruyor...

Anımsamışken, şuracıkta konu dışı olarak sunuverelim: geçen defa nasılsa söz gelimi kullandığımız göçürme ve öldürme deyimleri de birçok dostumuzca ayıp karşılanıyor, “Ne göçürme var ne de öldürme, yalnız olağanüstü koşullar uygulaması” deniyor. Bilmem bu deyimlerin uygulamada ayrı bir anlamı var mıdır? Göçürmenin sözlük anlamı istem dışı yer değiştirmek değil midir? Öldürme ise yalnızca satırlarla, baltalarla kafa kesmek, cesetleri ateşte kebab yapmak mı demektir. Ne yolla olursa olsun, ölümler doğuran hareketler de bir çeşit öldürmeden başka nedirler?.. Çerkesler için uygun görülen, hafif ve zarif deyimle olağanüstü koşulların, olağanüstü uygulamasından olan içeriye göndermek siyaseti, bu iki kelimenin (göçürme ve öldürme) anlamlarının en güçlü görünümünü göstermiyor mu?

Önce; içeriye göndermek demek saldırı olduğu için göçürmek demektir. Hem de en korkunç anlamıyla malından, varlığından, her şeyinden olarak göçürülme demektir. İkinci olarak; Böylece Allah'ın çöllerine, dağlarına serpilip, dağıtılan insan sürüleri, araçsızlık, parasızlık, gıdasızlık, çıplaklık, hastalık vb. ile koyun koyuna ölüme bırakılmışlar demek değil midir? Bu

ise öldürmenin satırlı, baltalı olan çeşidinden, daha acı ve acıklı bir yok etme biçiminden başka ne anlam verebilir ki?.

Bununla birlikte biz, niçin böyle yapıldı demedik ve demiyoruz. Böyle bir sorunun boşuna ve yararsız olduğunu düşünebiliyoruz. Bizim söylediklerimiz; bu uygulama yanlıştır ve zararlıdır, belki ele geçen bir fırsat diye merkez emirlerinin aşırılarca kötüye kullanılmasıdır, kısaca... zararın ise neresinden dönülürse o kardır, ve yanlış hesabın Bağdat'tan dönmesi akıl ve mantığın emredip durduğu bir şeydir.

Şimdi içtenliğine güvendiğimiz Türk vicdanı acaba yine de Çerkeslerin uğradığı, yıkım tokadının sertlik, büyüklük ve kapsamından Çerkesle Türkün arasına giren "kara kedi"yi nasıl kovalamalı?

Bu amaca ulaşmak umuduyla, şimdiye kadar 14 köyün Anadolu'nun uç köşelerine dağıtıldığını, 30 köyün de çırpıplak kalmasına neden olduğunu açıkça göstermek istiyoruz. Allah, buna neden olanların üzerine lanetlerini yağdırsın... gerçekten de görünürde olsa bile kıyıda, bucakta tanınmadan geçenleri varsa dileriz Allahtan ki, onlara böyle çabuk ölüm değil, sonsuza dek arkadaşlık edecek yoksunluk versin!...

İşte size uygulamayı gerektiren nedenler anımsatması ile bir çizelge sunuyoruz. Ki göçürülenlerle oldukları yerde yokluğa yuvarlanan 44 köyün ad ve yerlerini, nüfuslarını, özellikle kaldırılan, dağıtılan 14 köyün boşa giden hayvanları, ve ekinleri toplamı ile nüfus oranlarını yaklaşık sayılarla kapsama alıyoruz.

İlk kaldırılan köy, birinci çetenin parçalanmasını izleyen 922 yılı aralığında sancak içinde Kepsut nahiyesinin köylerine işin gelişi paylaştırılan Mürüvvetler köyüdür. Takığ Şevket bu köydendi, şimdi Şevket çoktan ölmüş, çeteden en küçük bir iz kalmamış, ancak bu köy yine de yerine getirilmemiş, serpildiği yerlerde acınacak durumda sürünmektedir.

Asıl göçürme ikinci çetenin, yani Kel Aziz Çetesinin ayaklanmasından sonra başlamıştır. 2 Mayıs 923 Çarşamba günü cami kapılarına asılarak duyurulan içişleri Bakanı'nın bir genelgesi, göçürmenin acıklı özelliğini ve genişleme yeteneğini çok açık olarak göstermektedir.

Üç madde üzerine kurulu olan bu genelge, anlam olarak aynı denebilecek bir kesinlikle şöyledir:

1- Anadolu ihtilâl cemiyeti'nin gönderdiği soygunculardan her hangi birinin bir köyde barındığı, beslendiği haber alındığında, o köy Anadolu içlerine dağıtılacaktır.
2- Sözü geçen kişilerin köyde gizlendikleri birliklerce öğrenilip çatışmaya girildiğinde, köyün yanmasına neden olduğunda, birlikler kesinlikle sorumlu olmayacak bu sorumluluk köylerin olacaktır.

3- Bu gibi kişilerin, saklandıkları yerleri bildirenler ya da yakalanmalarını kolaylaştıranlara 200 lira ödül verilecektir.

Olağanüstü durumun belki de gerektirdiği bu koşullar, gerçekte çok feci ve insafsız bir sonuç hazırlamış oluyordu. Bir kişinin hareketinden bir köyü sorumlu tutmak gibi, çeşidi bilinmeyen cezaların yıldırma ve korkutmaktan başka anlamını bulmak çok zor bir şeydir... bu genelgenin halk üzerindeki korkunç etkisi gerçekten çok derin olmuştu. Herkes siyasal

soyguncuları büyük bir çaba ile kovmakta çabukluk gösteriyor, onlardan birine rastlamayı, ölüm sarhoşluğundaki hastanın baykuş sesi duyması gibi uğursuzluk sayıyordu.

Yazık, çok yazık... Halkın bu korkunç koşullar karşısındaki sakinme ve ileriye düşünmesi, hükümete yardımları yararlı olmamış, genelgenin duyurulmasından on beş, yirmi gün sonra büyük bir çaba başlamış... Ve iki aylık sürede tam 14 köy birbirini izleyerek yerinden sökülmüş, bir gün önce şen kahkahalarıyla mutlu birer yuva olan evleriyle, büyük ağaçların yeşil gölgelerinde rahat bir huzur yaşayan hülyalı köyler çakallara yurt yapılmaya başlamıştı. Bu köyleri aşağıda toparlıyoruz.

Gönen'e Bağlı Olanlar

Köylerin Adları

Kaldırıldıkları tarihler ve günler :

1- Üçpeykar	28 Mayıs 923 Pazartesi
2- Muratlar	5 Haziran “ Salı
3- Sızı	9 Haziran “ Cumartesi
4- Keçideresi	13 Haziran “ Çarşamba
5- Keçeler	17 Haziran “ Cumartesi

Manyas'a Bağlı Olanlar

6- Kızıl Kilise	7 Haziran “ Perşembe
7- Yeniköy	7 Haziran “ Perşembe
8- Dumye	7 Haziran “ Perşembe
9- Ilıca	11 Haziran “ Pazartesi
10-Karaçalılık	13 Haziran “ Çarşamba
11-Bolcağağaç	13 Haziran “ Çarşamba
12-Değirmenboğası	21 Haziran “ Perşembe
13-Hacıosman	21 Haziran “ Perşembe

- 14- İlk kaldırılan Mürüvvetler köyü 922 Aralık 923 Ocak

Bu köylerin birçoğu soygunculara değil yataklık etmek, hatta kişilerini bile görmemiş, tanımamışlar. Hem bugün artık çok iyi görünüyor ki korkutma ve yıldırma ile birlikte kişisel bir düşünceye dayandırılan bu dağıtma işlemi, çok keyfi olarak uygulanmış, genelgenin birinci maddesi ile duyurulan genel anlam, yalnız Çerkesleri amaçlayan özel bir koşula dönüştürülmüştü. Diğer tarafı yalnız görünürde kalmış, cami kapılarında asılı kalan bir duyuru olmaktan çıkmamıştı.

O düzeylerdeki mahkemelerin, aylarca bir süre, bir Çerkesin tanıklığını değil kabul etmek, dinlemediği bile, bugün küçük bir araştırma ile öğrenilen en basit bir örnektir. Bir köyün kaldırılması için, her şeyden önce onun Çerkes olması, ikinci olarak da küçük bir ihbar ya da dayanak, önemsiz bir kuşku yeterli oluyordu. Bunlar da görünümü kurtarmak amacına yönelikti diye oluşacak sanıda çok yanılı yoktur denebilir. Her tarafta Çerkesler aleyhine korkunç bir propaganda yapılıyor ve bütün gücüyle geliyor. “Hain Çerkes” her dilde yer edip gidiyor... Böylece binlerce zavallı ne olduğunu bilmedikleri feci sahnelerin aktörleri gibi renkten renge sokuluyorlardı. Sanki o günlerde Anadolu’da yalnız Çerkesler soygunculuk yapıyordu. Ya da ayaklanmış, hükümeti devirmeye kalkmıştı. Böyle bir aşılamanın (soyguncuların yalnız Çerkes olduğu) yaşatıldığının en açık kanıtı, resmi genelgenin ilk maddesindeki; siyasal soygunculara yataklık eden köylerin Anadolu içlerine dağıtılacağı koşulunun genel için anlamsız bırakılmış olması, yalnız Çerkesleri ilgilendiren bir madde haline getirilmiş olmasıdır. Kaldırılan 14 köyün arasında Çerkes olmayan bir köyün bulunmamasına, Türk, Rumeli Göçmeni ve Çerkes karışımı beş köyden yalnız Çerkeslerin seçilip alınmasına başka bir anlam vermek o maddeyi yalanlamak demektir.

Bu çaba ve uygulamaların yararlarını biz anlayamadık. Kavrama yeteneğimizin önünde duran rakamlar bundaki yararı anlamamıza engel oluyor. Bunlar belki geçici bir önlemin, belki de bu önlemlerin yararlı yönü ve fakat henüz belirginleşmemiş düşüncelerin sonucuydular. Ama hiçbir zaman bir yarar değildiler. Aşağıdaki rakamlarla bizimle birlikte siz de bir an ilgilenmek yüküne katlanırsanız, sözümüzün sağlamlığını doğrulamakta kararsızlık göstermezsiniz.

Köylerin Adları	Yaklaşık Ev Sayısı	Yaklaşık Çerkes Nüfusu
Üçpeykar	55	250
Muratlar	120	600
Sızı	60	300
Keçideresi	70	350
Keçeler	80	400
Kızılkilise		
(Türk’le karışık 250 evi	50’si	250
Yeniköy karışık 70 evi	30	150
Dumbe karışık 90 evi	50	250
Karaçallık	40	200
Bolcaağaç Türkle karışık 160 evin	40	200
Değirmenboğazı	50	250
Hacıosman	50	250

Mürüvvetler Türkle karışık 120 evin 50

250

Ilıca

50

75 (S.34)

Kaldırılan bu 14 köyün, çizelgede görüldüğü gibi yaklaşık ev sayıları 775; nüfusları ise en az bir hesaplamayla, her ev için yaklaşık beş nüfus kabul edildiği zaman 3775 rakamını veriyor. İşte şimdi bu toplam konutsuz, yurtsuz, araçsız ölümün ağzına bırakılmış duruyor. Bunlar ne yapacaklardır. Aç, çıplak yaşamak olanaklı mıdır? Bu hilelerle karşı karşıya kalanların giderek yapacakları şey, düzen bozuculuktan başka ne olabilir? Dün ülke için yararlı olan bu üç, dört bin nüfus böylece bugün zararlı olmaya itilmiş olmuyor mu?.

Memleketin güvenliği, düzeni, huzuru, refahı, genel nüfusu için zararlı olan bu durum aynı zamanda ekonomik yaşantı ve üretim yaşamı için de aynı biçimde vardır. Bu da önemsenmeyecek bir düzeyde değildir. Bu köylerin üretim yaşamı hakkında elde edebildiğimiz bilgileri de yaklaşık bir hesapla sunuyoruz.

Gönen yöresi hemen bütünüyle tütüncülüğe özel bir önem gösterirdi. Bu yörede ekili şeylerin büyük bir bölümü tütündü. Manyas yöresi ise tahıl ve sebze tarımına çaba vermişti. Toprağın verim gücü yanında, köylerin bayındırlık düzeyi de Türkiye'nin en iyi ve en üstün bölgelerinden sayılırdı. Bu 14 köyün çeşitli yollarla ektiği toprağın toplamı, 40 bin dönümden hiç aşağı değildi. O yeşil tarlalar artık, eski bir deyimle "Aşıyan-ı bum-u garab olmuş" (garip ülke yuvası) bulunuyor. Bu herhalde hazinenin yararına değildir. Tersine borcuna açılmış bir sayfa demektir.

Çeşitli hayvanlara gelince toplam olarak, yaklaşık 7 bin kadar inek ve dumbay, bin çift öküz ve koşum mandası, 4 ile 5 bin kadar süt ve yün koyunu, 1500 kadar kısrak, hergele (yılkıda olup henüz hizmete alıştırılmamış at) vb.dir.

Koyunların 2500'ü yalnız Kızılkilise'nin olarak gösteriliyor. Bunun dışında Üçpeykar, Sızı, Muratlar, Keçiderisi, Hacıosman, Değirmenboğazı, Keçeler... gibi köylerin çayırlarında 300 binden aşağı olmamak üzere keçi de beslenirdi. Bunların toplamını en az 2500 sayabiliriz. Kızılkilise, Yeniköy, Bolcağağaç, Mürüvvetler, Dumbe gibi köyler özellikle at yetiştiriciliğinde ün kazanmışlardı.

Bunların tümü artık "bir varmış bir yokmuş"a dönüştü. Şimdi yerlerinde, yangından sonra kalan kül kadar olsun, bir varlık kalmamıştır. Malatya, Kayseri, Sivas, Ulukışla, Niğde (Bor Nahiyesi) ve Van gibi çeşitli yönlere dağıtılan, bu köylerin tam bir zarara değışmeleri bu duruma düştükten sonra hemen kesin bir zorunluluktur.

Asıl acınılacak durum, geride kalanların da onlar kadar çıplak kalmalarıdır. Yaptığımız araştırma adlarını aşağıda sıraladığımız 30 köyün, yaklaşık 1100 evinde 5800 nüfusun da göçürülenlerle aynı yoksulluk içinde, zorunlu olarak dilencilığe mahkûm bulunduğunu çok güzel gösteriyor. Geniş olarak ve yetkin bir biçimde uygulanan propagandalarla, ellerindeki sokağa atar gibi satıp, nöbet beklemeye koyulan köylerin adları şunlardır:

Manyas'a Bağlı Olanlar

Köy Adları	Yak. Ev sayısı	Yak. Çerkes Nüfusu
Darıca Türk'le karışık	80 evin 30'u	150
Işıklar Türk'le karışık	60 evin 15'i	75
Hacıyakup Tamamı Çerkes	60	300
Süleymanlı Türk'le karışık	100 evin 35'i	175
Durak Türk'le karışık	70 evin 5 30'u	150
Çakırca “ 70 “ 30	150	
Elkesen “	50 “20	100
Çavuşköyü “	90 “ 20	100
Kızık “	100 “ 40	200
Kulak “	120 “ 20	100
Eskimanyas “	60“ 30	150
Tatarköyü “	150“ 50	250
Haydar “	120“ 90	450
Eşen “	60“35	175
Ergili “	80“25	125
Sallur “	280“30	150
Hamamlı “	80 evin20 evi	200
Muradiye “	70 “30 evi	150
Geyikler “	30 “15 “	75
Karacalarçiftliği	40 “40 “	200
Gönen'e Bağlı Olanlar		
Karaağaçalan	45 “	225

Tuzakçı “	250 “40 “	200
Hacımenteş “	100 “60 “	300
Çalıoba “	50 “30 “	150
Ayvalıdere Tamamı Çerkes	50 “	225
Obaköy Türk’le karışık	60 “25 “	125
Kumköy Tamamı Çerkes	50 “	250
Ayvalık Türkle karışık 70 “	15 “	75
Bayramiç Türkle karışık 200 “	150 “	750
Balcı “	50 “20 “	100
Toplam	1130 “	5825

Bu köyler de tıpkı göçürülenler gibi, taşınır malları ile hayvanlarını yok pahasına elden çıkarmış oldukları gibi bu yılın tarım mevsimini buyruk uyarınca boş geçirmişler, ekim yapmamışlardır. Ya da son günlerde bir kuşku ve ikircikle toprağa atılabilen tahıl tohumları, diğer yıllara oranla deve de kulak sayılabilecek kadar çok az bir miktardır. Hayvanları vb. ile işledikleri toprak büyüklüğü hakkında daha önce verdiğimiz bilgiler, bir karşılaştırma ve oran olabileceği için burada susuyoruz. Bu koşullarda bunlar da açlığa mahkûm bulunuyorlar demektir.

Bu zavallılar “yönetim önlemi tokadına uğramadıkları halde, niçin böyle oldular gibi bir soru olamaz. Yarı resmi ağız kullanan propagandacılar, çıkarıcılar, halkın zararından kendileri kazanç sağlayan açık gözler, boş buldukları alanda özgürce at oynatarak bu sonucu çabuklaştırmışlardı.” Ne diyorsunuz, diyorlardı. Sıra size geliyor. Şimdiden hazırlanmak daha iyi değil mi? Giden köyleri gördünüz. Mallarını kaçta satabildiler?” Böylelikle herkes durmadan satmış, elde avuçta üç-beş kâğıt lira... gündüz üstünde, gece altında barındıkları birer örtü ile kalmışlardı. Artık şimdi doğaldır ki onlar da hiç olmuştur.

Satışın su pahasına olduğunu eklemek bilmem gerekli midir? Eğer istiyorsanız yalnız şunu söyleyeyim. Bir görüş edinmek için yeterlidir: Normal koşullarda 200 lira olan bir çift öküz 30 en çok 40 liradan, koyunun çifti 7–8 liradan fazla para etmiyor, beygir en çok 20–25 lira tutabiliyordu. Hele göçürüleceklerinin bildirilmesiyle birlikte, jandarma ve asker tarafından kuşatılarak, karışmaları engellendiğinde yalnız sınırlı ve bilinen çıkarıcıların katılabildiği artırmalarda satılan mal ve hayvanlar büsbütün havaya gitmişti...

İşte bu acınası durumlar hiç yoktan ve yok yere Çerkeslere yöneltilmişti. Sunularımızdan da açıkça anlaşılacağı gibi, ortada bir suç varsa bu ortaktı. Ve büyük bölümü Çerkes olmayanları ilgilendiriyordu. Hâlbuki ortak suçlu olması gereken bu Çerkes olmayanların kılına bile zarar gelmemiş, getirilmemişti. Bu neden böyle oluyordu. Soyguncular korunmuşsa yalnız Çerkesler mi korumuşlardı?

Hayır... Çerkesler siyasal soygunculuğa yalnız girmedikleri, sürüklendikleri gibi, ortak ve arkadaşları sayılmaları gereken, komşuları kadar onlar da bu soyguncuları korumamış, savunmamışlardı. Aslında bu olanaklı değildi. Cami kapılarında, karabasanlı bir gece gibi karanlıklarla ruha çöken hükümet bildirisi ve bu bildiriye uygun uygulama buna olanak tanımıyordu.

O kadar olanaksızdı ki... Daha o genelgenin yayınlanmasından önce, Şevket kendi köyüne girip saklandığı zaman köylü onu izci birliklere haber vermede çabukluk göstermişti. Hatta ilk kez köyü kuşatan atlı birliğin komutanı asteğmen (a...f) Bey'e köylünün kendileri tarafından teslim edilmişti. Böyle olmasına karşın Şevket o gün tekrar bırakılmış, bunun nedeni halk için bilinmez kalmıştı. Bunun gibi hükümetin "şakidir-soyguncudur" diye duyurduğu hemen bütün kişilerin temizlenmesinde de Çerkeslerin büyük ve üstün yardımları görülmüş, ya doğrudan doğruya yakalayanlar, ya da ihbar ederek onları teslim edenler hemen bütünüyle Çerkeslerden çıkmıştı.

Bu gibi durumlar gösteriyor ki: Çerkesler hükümete, ellerinden geldiği kadar, canlarını feda edercesine, içten bağlılık göstermişler, Türklüğe dostluk yapmaya uğraşmışlardı. Fakat yazık... Değil bu çabaları İslam birliği bile onlara yar olmadı. Ürkünç bir akım her şeyi, bütün komşularını, bütün dostlarını aleyhlerine döndürmeyi başarmıştı. Kin o boyutlara ulaşmıştı ki insan şaşar. Yıllarca dost ve kardeş gibi yaşayan iki ögenin bu yan bakışmalarına anlam veremez. Ve o propagandaların haksız sonucu olan bu durumdan doğan, olağanüstü olayların nasıl karşılanması gerektiğine karar veremez. Ulaşabildiğimiz şaşılacak olaylardan, dikkat çeken ikisini, bir ölçü olur ve bir görüş belirtir diye saptıyoruz:

Manyas'a bağlı Hacıosman köyünden Çov İsmail Efendi adında bir asteğmen Genel Savaş'ta (Birinci Dünya Savaşı) Sina cephe'sinde görevlendirildiği köprücü bölümünde, görevi başında şehit düşmüş. Eşi Rumelili bir Türk kadını öksüz yavrusu ile uzunca bir süre önce kocasının ailesine sığınmış birlikte yaşamı şenlendiriyorlardı. Ne zaman ki göçürme başlamış bu şehit ailesi de sel önüne düşmüş bir kum tanesi gibi sürükleniyor... Kadıncağzı başvuruyor, haykırıyor, çığlık atıyor! "Yahu ben Türk'üm" diyor ve bunu nüfus cüzdanı ile kanıtlıyor.

- Çok güzel, öyleyse sen kal... fakat (13-14 yaşındaki kızı için) bu gidecek, çünkü Çerkestir!

Yanıtını veriyorlar. Mutsuz kadın kendini yokluğa bırakıp, başka bir yolla şehit olarak kocasına kavuşmayı, yavrusundan ayrı kalmaya yeğliyor. Ve köylüsüyle birlikte ölüm yoluna koyuluyor...

Yine Manyas'a bağlı Bolcaağaç köyünden Nauke Yakup oğlu Reşit adında biri, başından sonuna kadar Milli Hareket'e canıyla, başıyla gerçek olarak katılmış, bir mücahit. Sürekli yolculukların sıkıntı ve zahmetleri yüzünden verem oluyor. Kastamonu Sağlık Kurul kendisine hava değişimi veriyor. Köyüne gönderiyor. Köy göçürülürken bunu da birlikte sürüyorlar. Kan tüküren hasta ciğerlerinden çıkabilen kısık sesi derdini anlatmaya yetmiyor. Ne sararıp düşmüş bir yaprağı hatırlatan soluk rengi ne de üç yıllık can feda edercesine hizmetleri, değil bağışlanmak hakkını, merhamet çekmeye bile yeterli olmuyor. Zavallı kan tüküre tüküre, köyünü, köylüsünü ancak Afyonkarahisar'a kadar izleyebiliyor, oradan ileriye gücü yetmiyor. Göçürme görevlilerinin çok gördüğü dinlenmeyi, Allah'ı, orada ona sonsuz olarak bağışlayıp karma karışık insanlığın, ihtirasları arasından çekip alıyor...

Bu gibi olaylar çok sayıdadır. Bunların onda birini olsun burada toplayacak olursak çok sayıda sayfa dolduracağımız gibi, okuyucuların yüreğine de dağ vuracağımızı çok iyi

biliyoruz. Bu yanlışlıklar, eksiklikler yadsınamayacağından sözü kısa keserek, bu uygulamayı düzeltmeye yönelik Ağustos 923 tarihli, elimize geçen resmi bir genelgenin içeriğini vermeyi daha yararlı buluyoruz.

Milli Savunma Bakanlığı'ndan

İstanbul komutanlığına gelen cevap mektup Bakanlar Kurulunca kabul edilen kararname koşullarına uyularak, içeriye taşınan köylerden, hayatta bulunan subay ve asker kişilerin, karılarının ve geçimlerinden sorumlu oldukları akrabalarının, Anadolu İhtilali Cemiyeti'nin Anadolu'ya çıkardığı ve çıkaracağı düşünülebilen soyguncularla ilişkili olmadıkları ve sabıka kayıtları düzgün olduğu takdirde gönderilmeyerek ayrıcalık gösterilmesinin uygun görüldüğü, bundan başka gerek milli savaşta, gerek çarpışmalarda ve gerekse soyguncu izlenmesinde şehit olanların dul zevceleri ve evli olmayan kız kardeşleri ile çocukları ve yaşlı baba ve anneleri de gönderilmede ayrı tutulmuş olup bu nedenle ilgili iller ile bakanlığımıza doğrudan bağlı sancaklara duyurulduğundan bu gibileri, yanlışlıkla gönderilenler varsa, yerel sivil yönetime başvurduklarından geri gönderilecekleri, Savunma Bakanlığında bildirilmektedir. Bilgi edinilmesiyle bu gibi ailelere askere alma şubeleri ve diğer makamlarca kolaylık gösterilmesi ve yukarıda açıklandığı gibi işlem yapılması duyurulur. 23.8.923

Eksikliğin ve yanlışlığın, yetkiyi kötüye kullanmanın anlaşılmaya başladığını duyuran bu genelge her halde teşekkür değer bir şeydi. Buna göre göçürülen köylerden çok azının ayrı tutulmasıyla hemen hepsinin geri gelmesi gerekiyordu. Çünkü o köyler arasında da bu sayılan nitelikleri benliğinde toplayamayacak hiç kimse yoktur ya da çok az kimse vardır. Geçen uzun savaş yıllarında, ocağı başında p'astesini pişirirken, şehit kocasının, oğullarının, kardeşlerinin kara haberine ağlamamış bir eş, bir ana, bir bacı tanınmıyor.

Bu genelgeden sonra aylar geçti. Dönebilenlerin ancak 20 ev kadar olduğunu öğreniyoruz. Diğerleri parasızlık, araçsızlık, güçlük, özellikle Yunanlıların karar anında askere alma kütükleri de yakılmış bulunduğundan, bir kez düştükleri mutsuzluk kuyusunda boğulup gidiyorlar. Hükümet istese ve onaylasaydı bütün sürgün Çerkeslerin bu genelgeden yararlanarak dönebilmiş olmalarının gerektiğine inanıyoruz. Bunun için çalışmak, sanırım kaleler almaktan çok daha yararlı bir iştir.

Aslında bu göçürmeye resmi bir renk veren eski kararname, bugün küçük bir değişiklikle yasalaşmış bulunuyor. Geçenlerde meclisten de çıktı. "Soygunları önleme" adını taşıyan bu yasanın özel bir maddesi, anımsadığıma göre yedinci maddesi, soygunculara yardım ya da yataklık etmekten sanık olarak kaldırılan kimselerin, o soyguncular temizlendikten sonra dönmekte özgür olduklarını belirtmektedir. Çerkeslerin bu sıkıntı bataklığına saplanmasına neden olan çetelerin, çetecilerin ise artık kemikleri bile çürümüş bulunuyor. Anadolu'nun Manyas ve Gönen yörelerinde onlardan bir tek kişinin kalmadığı, hatta dağ başlarındaki izlerinin bile fırtınalar tarafından silindiği bizim kadar hükümetçe de bilinmekte kabul edilmektedir. Yeni İçişleri Bakanı Beyefendi'nin son günlerde gazetelerde görülen demeçlerindeki, ülke içinde bir tek siyasal çetenin kalmadığını onaylayan bölüm de bu görüşün onaylandığı resmi bir senet değerini taşımaktadır.

Bunun üzerine onların kötülüğüne uğrayarak, yerlerinden, yurtlarından, taşınmaz mallarından, onurlarından, değerlerinden, her şeylerinden olan felakete uğramışlar da özgürdürler. Dönmelerine eski yuvalarını şenlendirmelerine bir engel kalmamış demektir.

Ünlü bir bilinenidir; yasak kalmayınca yasaklanan döner. Bu sorunun yani Çerkes köylerinin kaldırılmasının gerekçesi ise savaştı. Özellikle dış kışkırtmaların, düşman harekâtını kolaylaştıracak, karışıklığa neden olabilecek kuşkusu idi. Gerçekte bu (olasılık) ne kadar vardı. Onu biliyoruz. Ancak bugün o savaş durumu yoktur. O kuşkunun yaratılmasına neden kalmamıştır. Bunlar o kara ve haksız şüpheler ki, dün Yunanistan'da o ihtilâl çetelerini örgütleyip, kendi ele geçirdikleri bölgelerden Türkiye'ye sokan düşmanlar şimdi İstanbul limanlarında Türk bayramlarını kutlayan toplar bile atıyorlar. Barışın bu dostluk nimetlerinden, sıkıntıların kamçıları altında, haksız yere aylarca zaman perişan olan suçsuz Çerkesler de yararlanmayacak mıdır?

“Yeryüzünde acılardan büyük bilim dersliği” olmadığına bakılırsa, aylardan beri acının koynunda okuyan bu köylerin aldıkları ders yetişmez mi? Bize öyle geliyor ki... Onların her biri şimdi birer zaman ermiş olmuştur!..

Bunu resmi ağızların da onaylamasını, hükümetin bir duyuru ile bildirerek, insancıl görevini yerine getirmesini candan ve gönülden dilediğimizi söylemekte kararsızlık göstermeyiz. Bunda yarar vardır, barış vardır, ışık vardır. Bundan dolayı her günün tan ağarması ile döl yatağının doğuracağı bu özgürlük ve adalet fermanını, eşitlik buyruğunu beklemekte haklı olduğumuzu da eklemekte acele ediyoruz.

Çünkü bunun tersi, Çerkeslerin uğradıkları belaların tarihin bağrında kanla yazılı kalan son bir izi olacaktır. Biz Türkiye'nin ve Türklüğün böyle bir leke ile bulaşık kalmasını, Türk ulusuna destek veren İslam diyanetini böyle kızıl bir gölge rengini değişmesini bir an da olsa istemeyiz. İstemeyiz ki halk Türkiyesi iki başlı karakuşların hakanları olan Çarların eski saltanatının Çerkesler hakkındaki uygulamasıyla yoldaşlık etsin.

Evet, dorukları buzullarla taşlanan, ak bulutlarla tüllenen, yeşil Kafkas kahramanlığa, dostluğa, erliğe can veren çocuklarının özlemine o iki başlı karakuşlarla, süslü armalar yüzünden tam tamına altmış yıldır yas tutuyor. Derecelerinin, rüzgârlarının çılgılığı hep, hep ince belli “zarif ve erkek” oğullarının, lacivert gözlü ün salmış kızlarının altmış yıllık dertlerini ağlayan ağıtlar söylüyor...

O ağıtların ağladığı Çerkes düşkünlüğünü on dokuzuncu yüzyıl bütün korkunçluğu ile seyretmişti. Yirminci yüzyıl, bir örnek gibi, onların buradaki acılarını görmelidir. Bu durumda o kadar yazgıların yarım yüzyıldır “Yarın!.. Yarın!..” diye atan yürekleri artık sonsuza dek durmuş ve ölmüş olmayacak mıdır?..

Hayır, hayır... Bu olmamalıdır. Halk Türkiyesi yüzyıllardan beri kardeş olmuş, bir ögenin son nefesini çıkaracak acıklılıklara sahnelik etmemelidir. Türklüğün yüksek ve düşünen ruhu, büyük vicdanı bunu kabul etmez diye biliyoruz.

Bu nedenle, her şey gözden uzak, yalnız bu nedenle dönmelerine hiçbir yasal ve düzene ilişkin engel kalmadığı, şimdi dağıtıldıkları yaban ellerde serseme dönen suçsuzların yerlerine getirilmeleri nedenlerinin hızla bulunması dileğiyle, yardım dileyen, dertlere derman arayan sözlerimize bir son veriyoruz.

15 Kasım 1923

Mehmed Fetgery Şöenu.